هیگڵو مارکس‌و نیچە

لەبارەی مێژووەوە

هنری لوفیفر

وەرگێڕانی لەعەرەبییەوە: جەلال حەمید

بەشی دووەم

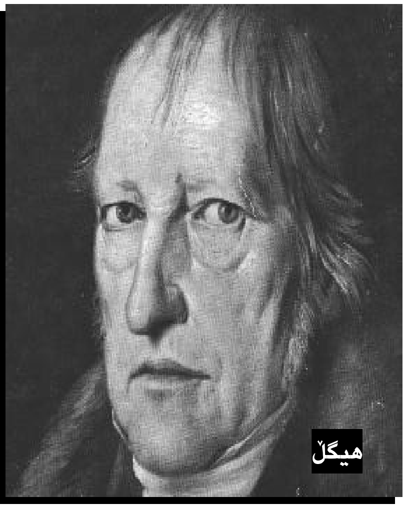

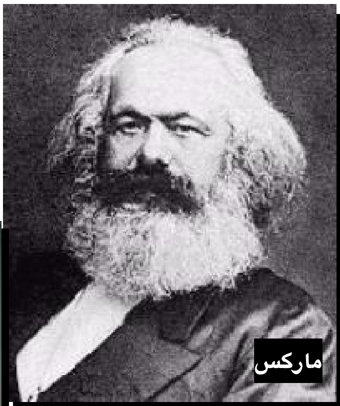

مەبەستەکان لای مارکس لەسەر بنەمایەکی هەرە واقعیانە ڕیز بەند دەکرێ بە شێوەیەك کە نەخشەی ستراتیژییەتێك دەکێشێ ئەوەتا ئەو ڕووداوانەی مارکس پێشبینی کرد هەر هەمووی بە پێی توانا دێنە دی‌و سنوورێك بۆ نامۆ بوون دادەنێ و ئاسۆیەکی نوێ دەکێشێ و دەرچەیەك دەکاتەوە .

أ / کۆتایی ئایین (ئێمە نالێین " مەرگی خواوەند بێ " ؟ چونکە ئەم فۆرمەلە درامیە لەسەر حسابی مارکس تۆمار ناکرێ) کەوابوو کۆتایی نامۆ بوونی ئایینییە لە ڕێگەی ڕەخنەی ڕیشەیی‌و گۆڕانکاری پراکتیکی‌و دەوڵەمەند کردنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتیەکان .

ب / کۆتایی فەلسەفە (کۆتایی عەقڵانییەتی بیرکردنەوەی قوڵ (تأمل و مەنهەجیە) لە ڕێگەی بەدیهێنانی پڕۆژەی فەلسەفی دانراوەوەیە هەر لە سوقراتەوە تا دەگاتە هێگڵ لەو ڕووانەی کە پەیوەندیدارن بە ئازادی و پێویستی– الضرورة – و کەمدەرامەتی و چێژبینین و ئارەزوو و ئەقڵ و ڕاستی‌و خۆشنوودی .

ج / کۆتایی (مرۆڤ) و (کۆتایی ئەنپرۆپۆلۆجیای ڕووت) لە ڕێگەی ئاڵوگۆڕ کردنی پەیوەندی کۆمەڵایەتی ئاڵۆز و هەروەها ڕووکەش لەگەڵ پەیوەندی دابچڕاو لە چوار چێوەی ڕووتکاری بێهوودەوداسەپاو– تمیات– و کوێرانە .

د / کۆتایی ئایدۆلۆجیەکان و کۆتایی " ڕاستی " ڕووت لە ڕێگەی دانانی ڕاستی هەستدار واتە ڕاستی پڕاکتیکی و کۆمەڵایەتی لە جیاتی ڕوونکردنەوەکان و نوومایشە بەکارهێنراوەکانی چینە دەسەڵاتدارەکان .

ه / کۆتایی دەوڵەت (بە لەدەست دانی کارگێری کۆمەڵایەتی بۆ سەرجەم هۆیەکانی بەرهەم و کارو پەیوەندییە دامەزراوەکان لەسەر بنەمای خاوەندارێتی تایبەت بۆ هۆیەکانی بەرهەم هێنان بنبەست دەکات و جێگەدەسەڵاتی سیاسی و داپڵۆسینی پۆلیسی دەگرێتەوە) .

و / کۆتایی ئابووری رامیاری (لە ڕێگای وەرچەرخان بەرەو خۆشگوزەرانی , ئابووری رامیاری تەنها زانستییەکی کەمی هەیە لە بواری هونەری دابەشکردندا) و بە هۆی گەڕانەوە بۆ نەریتە ماقوڵەکان کۆتایی کارەکانە .

ژ / کۆتایی مێژوو گەری کوێرانەی دامەزراو لەسەر بنەمای داسەپاوە ئابووری‌یەکان و خەباتی چینەکان و ڕێك کەوتن و کارگێرییە تایبەتیەکان .

ح / دوایین کۆتایی, بەڵام بایەخی کەمتر نییە : کۆتایی خودی چینە داهێنەرەکان یا خود بەرهەمهێنەرانی مێژوو گەرییە لە کۆمەڵێکی بەدەر لە چینەکان و لە ڕێگای ئەم کۆتاییانە دەهۆڵیش دەکوتێ گەر ڕێگای ئەم قسەیەمان بدرێتێ . ئەم تابلۆیە " مەلەکوتی مەبەستەکان " مەبەستە بچووکەکان بەو سیفەتەی مەبەستی ی‌لاوەکین لە : خێزان , نەتەوەو سەرماییەی فەرامۆشکرد ... و ئەمانە کۆتا گەلێکی لاوەکی دەست لێبەردراون و وەك کۆتایی کۆتاکان ملکەچی کۆتا مەزنەکانن .

دەتوانیین بڵێین ئەم دوا بە دوایکانە : خشتە زەمینەی کۆتاکان ڕاستیەك دەسەپێنێ کە پرۆلیتاریا کۆتاییەك بە خۆی دابنێ وە بەو سیفەتەی پرۆلیتاریایە خۆی نەفی بکاتەوە واتا لەلایەن خۆیەوە ببێتە وێنەی ڕەتکەری کۆمەڵی بۆرژوایی .

٢١.کێ مێژوو بە گوێرەی مارکس دروستدەکات ؟ کێ ؟

بێگومان ڕۆحی ڕەهای وەرگێڕاو بە سیفەتی خود نییە. ئەقڵ یان مەعریفەی ناسراو نییە و هەروەها وەك سیفەتی خودەکان تەنانەت ئەو گەلانەش نیین کە دەتوانن لەگەڵ یەکدی شەڕ بکەن و بەسەر هاتەکان لە (ڕووداو , ڕووداوی مێژوویی , چیرۆکی داستان ئامێز و تراژیدیاکان) بووریێژنن بێ ئەوەی ئەم ڕووداوانە پەیوەندیان هەبێ و ئەم پەیوەندیانەش مانایان هەبێ . ناکۆکی ململانێی گەلان نابێتە هۆی مێژووی سەرکێشیەکان و کردەوە مەزنەکانیان و بەبێ یاسای ناوەکی دێن و دەچن . کەوابوو کێ مێژوو بە گوێرەی مارکس دروست دەکات ؟ چینەکان و بۆرژوازیەت لەپشت هەموویانەوە و پاشان چینی کرێکار مێژوو لە ئارادا نییە (دوابەدوای ئەوەش ماقوڵی روکەشێتی لە ئارادا نییە) تەنها بە ئەندازەی خۆتێگلانی چینی کرێکار نەبێ کە مێژوو دروستی دەکات . لە ڕوانگەی مارکس بکەرە خودە کەلە خودی خۆیدادەتوانێ مەعریفەو ئیرادەو بەکارهێنانی ڕێپێدراوەکان بە سیفەتی داسەپاوەکان کۆبکاتەوە . ئەو ئەمرۆ بڕوای بە پەیڕەوکاریە کۆمەڵایەتی‌و رامیاریەکان هەیە :.

١.مێژووگەری (بابتگەرایی‌و ئەقڵانیەت) بەرهەمی ڕووداوەکانن .

٢.مەعریفە (زانستی تیۆری) مەعریفەی ئەم مێژوو گەرییە یە .

٣.ئاگایی مێژوویی وەك کۆکردنەوەی پەیرەوکاریو مەعریفە لە ئاگایی خودادایە . بەڵام بۆچی سیفەتیٚ ؟ ئالێرە چەمك و شتەکان ئاڵۆز دەبن لە روانگەی مارکس لە ژمارەیەك دەقی فەلسەفیدا (دەقی هیگڵی و کەواتە دیالیکتیکی) پرۆلیتاریا وەك رەتکەرەوەیەك خۆی تێدەگلێنێ . سەرجەم رووداوەکانی پێشوو تورِ دەدات ؟ ئاخۆ بۆچی لەبەر ئەوەی کە هیچی پێنییە لەبەر ئەوەیە کەنوێنەرایەتی هیچ شتێك ناکات ؟ ئەمەیان بیٚ یان ئەوە چینی پرۆلیتاریا تەنها ئەوەی لەسەرە کە لە بندکاریەکانی (بەیاننامە)(٧) رزگار بێت کە بە هۆی بوونی خودیەوە کۆمەڵی بۆرژوایی رەت دەکاتەوە . ئایا بە خۆ کردەکی خودێکی مێژوویی پێك دەهێنیٚ ؟ بێگومان مارکس بیر لەوە دەکاتەوە . چینی کرێکار بە دروستکردنی مێژوو لە خۆیدا خودێکی مێژووی دروستدەکات لە رێگای بەرهەم هێنانی نەرێی کردەکی بۆ ئەوەی بوونی هەیە وبەشتێکی دی دەگۆرێتەوە بە سیفەتی ئەوەی نەفیەکە بەر لە هەموو شتێك وەك نەفی کارا نییە . بەم شێوەیە مارکس بابەت گەرایی هیگڵ بۆ نەفی دەگەرێنێتەوە واتە لە رێگای بەخشینی خەبات تاکو مردن بە پرۆلیتاریا . پرۆلیتاریا تاکو مردن پێشەوایەتی خەبات دەکات دژ بەوەی لە ئارادایە و بەرەو ئەوی تر لە پێناویدا . بەڵام لەو کاتەدا بۆچی ئەو مێژووەی کە پێشی دەکەویٚ و خودی ئەو مێژوو گەرییە تورِ نادات ؟ بەڵام ئایا نەهامەتی رەها دەبێتە پاڵنەر بۆ کارکردن ؟ دەبێتە چی کارێك ؟ یاخیبوونێکی هەرەمەکی یاخود شۆرشێکی سەراپاگیر ؟ ئایا مەرجەکان پێویست نییە بخرێنە بەردەست تاکو شۆرش پەیرەو بکریٚ و توانای سەرکەوتنی هەبێت ؟ ئەو مەرجانەی کە بواری کارکردن دەدەن سنووری بۆ دادەنێن . ئایا چینی کرێکار پێویستی بە جۆرێك لە ئیجابیەت نییە تاکو دۆخی نەفیکارییەکەی بگۆرێتە پرۆژە , بەرنامەو کارێکی سیاسی دیاریکراو لەلایەن ستراتیژەوە ؟ ئاخۆ ئەم پشتگیرییە لە کوێدایە ؟ ئەم تەواوکەرو زیادە کارییە پێویستە ؟ لە چینەکانی تردایە ؟ لەو چوار چێوانەدایە کە لەو ساتەوە قبوڵ کراون ؟ بە هۆی خودییەوە ئایا پێویستی بە سەرچاوەی بژێوی و چوست و چالاکی نییە بۆ ئەوەی لێرەو لەویٚ پێبناسرێتەوە ؟ هەمیشە لە نێو پەیوەندی یا خود مەرجە تایبەتیەکان ناتوانریٚ نەتەوە پێکبهێنریٚ و هەروەها پەیوەندی لەگەڵ سروشت(naturalite)هەیە بەشێوەیەك کە ئێستا چوار دەستە واژە لە ئارادایە :

نەفی و جەختکردن – مێژوو گەری و یاخود سروشت و پابەند بوونی یاسا بە کۆمەڵی نەتەوە .

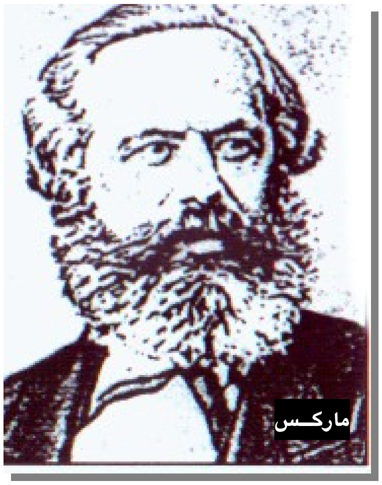

٢٢.هیگڵ و مارکس خەبات تاکو مردن

چۆن هیگڵ لە سەرەتاو مارکس دواتر لە پوچێتیەك رزگاریان دەبێت کەفەیلەسووفەکانی دەوروبەریان لەو روەوە داکۆکیان لیٚ ناکەن ؟ لێکچوونی جوان و چاکیان نییە هەروەك ئیرادەی چاك و روحی جوانیشیان نییە. چاوەروانی ئایندەیەکی باشترو هۆشێکی هێمنیان نییە کە بە هۆیەوە بزانریٚ خاوەن رەوای هەقن . ئەوان لە میان تیۆری خەباتی بەردەوامی دووانی: دژی سروشت و لە نێوان پێکهاتە مێژوویەکاندا لە پروپوچییەکان هەڵدێن . خەباتی نێوان هێزی کۆمەڵایەتی و رامیاری مەسەلەیەکی خراوە روو یاخود رووداوێك نییە سەبارەت بە کارکردن لەسەر هیگڵەوە کارکردن خەباتێکی دوو چاك کەرەوەیە : دژی سیفەتی ماددی و دژی سەردار کە حوکمی کۆیلە دەکات دەیچەوسێنێتەوە . وهەر خەباتێك تاکو دەگاتە سنووری خۆی دەبێتە خەبات تاکو مردن . سروشت دەگوازریٚ تەنها بۆ جیهانی مێژوویی کاتێکە کرداری نەفی خۆی دەگلێنیٚ و دەبێتە واقیع , چۆن ؟ بە کارو بەجەنگ . بە گوێرەی بۆچوونی هیگڵ مێژووی ململانێی خوێناوی و شەرو شۆرەکان. بۆ دانان بەوانەی کەکار دەکەن و پاشان لە پێناو دانان بەوانەی کە سروشت دەگۆرن (بروانە کۆجیف ,

سەرچاوەی پێشوو . ل , ٥٥) لە ڕێگەی کرێکارو کۆیلە . ئەم عەدەمەی کەوا هێشتا " مرۆڤ "ە بە گوێرەی بوونی سروشتی دێتە بوون و دەبێتە جیهانێك . بوونی " مرۆڤ " و سەربەستیەکەی لە سۆنگەی خەبات و مەترسی خەبات تاکوو مردن تێدەپەڕێ و بەمجۆرە مرۆڤ لە جیهان لە دایك دەبێت . نەك بە سیفەتی گەوهەرێکی لەوەو بەر دروستکراو، بەڵکو بەو سیفەتەی دەچێتە عەدەمی ئەگەراوی (محتمل) کە بوون ڕەتدەکاتەوە لە بەرایی (سروشتی)و زەمەنی مێژوویی لە ناویدا . لە دیاریکردنی دووانیدا (مزدوج) لە دایك دەبێت بۆ کارکردنی کردەکیانەو لە ناویدا : کارو خەبات هەیە وێڕای ئەوەی تیۆری نامۆ بوون لای هیگڵ تەماوی دەمێنێ کە هەمیشە بە ونبوونی بوونی بەرایی پێناسە ناکرێ, چونکە ئەم " بوونە – لەوێ " کە ماوەیەکی درێژ خایەن ونبووە ئەبێ ڕەتکرابێتەوە (تێپەڕێندرابێ) بە هۆی کارو خەباتەوە . زەوتکاری لای هیگڵ ئەوەندەی بە هۆی ڕاوەستانی خەبات و کزبوونی کردارەکەو وەستادنی مومکین دیاریدەکرێ زیاتریش بەسەرنگومبوونی " گەوهەری " ونبوو دەناسرێتەوە . لەگەڵ ئەوەش ئەم بابەتگەراییە ووردو ئاشکرا نابێت لای مارکس نەبێت لەساڵی ١٨٤٤ . خەبات هەتا مردن بە واتایەکی بەهێزتر بوونی مرۆیی بەرهەم دەهێنێ‌و هەر ئەمەشە کامڵبوون لە دیدگای هیگڵ بەم جۆرە ڕووندەکاتەوە : ئەو هاولاّتیەی شۆرشگێرانە خەبات و کار دەکات سەربازو هاولاّتی سوپاکانی ناپلیۆنەو لەو ڕوانگەیەوە وەك هاولاّتیەکی دەوڵەتی کارسپاردەو مێژوویی دەردەکەون و لەڕووی دیالێکیتیاوە تایبەتمەندی لە گشتگیری تێپەڕێنێ بە دروستکردنی تاکگەرایی گشت . مارکس ئەم سیما دوو لایەنە وەردەگرێ‌و بوونیادو بزووتە دیالێکتیەکەی لە کارکردن و خەبات بە ووردی دەردەخات . خەبات لە نێو ڕووەکانی مێژوو لە خەباتی چینەکاندا چڕ دەبێتەوە و پاشان لە قۆناغی پیشەسازیدا دەگاتە پلەی کامڵبوون و تیۆری ڕامیاری سەر بە عەقلاّنییەتی بیرۆکراسیەکان و چینی ناوەراست پووچەڵ دەکات و چینی کرێکار دەخاتە ژێر بەرپرسیارێتی بەردەوامبوونی مێژوو و پێشەوایەتیکردن بەرەو ئامانجی خوازراو.

٢٣.مێژووگەری لە تێڕوانینی مارکسدا

بەم جۆرە فۆرمەلەی ساڵی ١٨٤٥ لەمەڕ بەرایەتی ڕەهای مێژوو و هەڵوێستی تیۆری نووسینەکانی ئەم قۆناغە ڕوون و ئاشکران, بەلاّم دۆخەکە ماوەیەکی زۆری پێناچێت.

١.جۆرێك لاسەنگی لە بارەی چەمکەکان لە ئارادایە : بەرلە–مێژوو , مێژوو , دوابەدوای –مێژوو (دوا گریمانەی پێشووتری تێدایە و هەرگیز ئاشکرا نەکراوە) ئەو قۆناغەی کە ڕەگەزی مرۆیی تیادا مێژووی خۆیان دروست دەکەن, بەلاّم نازانن چۆن و پاشانیش نازانن چی دەکەن و ئەنجامی کارەکانیان پەلکێشیان دەکات . ئەم ساتە لە تەواو بووندایەو ڕووکەشێتی دەست پێدەکات . ئەوەی پێیدەوترێ مێژوو کەواتە تەنها بریتی‌یە لە پێش – مێژوو. مارکس کۆتایی پێش – مێژوو رادەگەیەنێ . کەواتە ئەو مێژووەیە کە لەگەڵ شۆرشی پرۆلیتاری دەست پێدەکات : مێژووگەرییەکی ناسراوو دانپیانراوە کە بە شێوەیەکی تایبەت چینی کرێکار بە ئاگاییەوە بەرهەمی هێناوە . بەلاّم ئەو کاتەی نامۆییەکان (اغترابات) نامێنن ئەوا بەرهەم هێنان بە مانای تێکڕا و گشتی دەبێتە " بەرهەمی خودی بوونەوەری مرۆیی بەتەواوی ئاگاییەوە ئەم قەڵەم بازە مێژوو گەرییەك لەگەڵ خۆی دێنێ کە لە هیچ شتێکدا مێژوو گەوری کۆن ناچێت . مێژوو گەری کوێرانە چۆن ڕاڤە دەکرێت ؟ ئایا لە ڕێگای گێرانەوە دووبارە بوونەوە و گەڕانەوە بۆ سیفەتی سروشتگەرایی وێنا دەکرێ ؟ لەگەڵ ئەوەش هەر لەوکاتەوە خەبات دژی سروشت و خەبات تاکو مردن و کارو پێداویستی هەندێ جار چێژ بینی نەبوو ؟ ئەم پێودانگە ئەنسرۆپۆلۆجیایە دەگەڕێتەوە بۆچی ؟

٢.پاش چەند ساڵێك مارکس دوای ئەوەی لە کتێبی " ئایدیۆلۆجیای ئەڵمانی " هەڵوێستێکی تیۆری ڕیشەیی لەمەڕ مێژووگەری و مێژوو وەرگرت دەستی بە لێکۆڵینەوەی ئابووری ڕامیاری کرد تاکو یەکێتی سەرمایە کۆتایی هات لە سۆنگەی لێکۆڵینەوەکانی دووبارە چاوی بە دیالێکتیکی هیگڵی لە ڕووە تێکەڵاوەکەی : ڕەخنەیی‌و بوونیادی دەکەوێت . لەکاتی ئامادەکردن و بڵاوکردنەوەی شاکارە مەزنەکەی " سەرمایە " ئایا مارکس دەسبەرداری مەسەلەکەی بوو لە پێدانی مافدارێتی یەکەمی بە مێژوو لە بواری مەعریفەو ستراتیژییەتدا ؟ ئایا مەسەلەکەی گرتە دەست کە ماوەیەکی درێژ خاوەنێتی پێدرابوو و بەشی هەرە گەورەی لە سەرکەوتنی کارەکەی پێکدەهێنا کە بریتی بوو لە مەسەلەی پێدانی مافی یەکەم بە ئابووری‌و داسەپاوی ئابووری ؟ یاخود ئایا تەفسیرێکی ئابوری توند ڕەوی

مێژووی گرتەبەر لە ڕێگەی گۆڕینی تێگەیشتنی لە بارەی مێژووگەرییەوە ؟ یان تایبەتمەندی بە پێی ستایلی باو لە زانستی بەشی ئابووری ڕامیاری پەیداکرد ؟

مارکس دەزانێ لە یەك كاتدا سیمای مێژوویی یاسا ئابورییەکان و ئەو سیمایەی کە بە سیفەتی یاسا سروشتیەکان هەیە بپارێزێ . سیفەتی سروشتیو سیفەتی مێژوویی لە " مادییەتی مێژووگەری " کۆدەکاتەوە . ئەم کۆکردنەوە ڕاگەیەنراو و ئامادەکراوەی قۆناغی پێشو بە دەستپێکردن لە مێژووگەری هیگڵ و سروشتی فویرباخ پانتاییو بایەخێکی گەورە لە کتێبی سەرمایە داگیر دەکات . ئەو زانست بە تێپەڕاندنی فەلسەفە گرێدەدات کە لە واقیعدا دەستەبەری دەکات .

٢٤..مارکس و بابەتگەرایی مێژووگەری .

چەمکی مێژوویی ئەو کاتە بە هەموو پانتاییەکەوە لە دیدگای هیگل یەکەمجارو پاشان دیدگای مارکس سەرهەڵدەدات . مێژوو تەنها لەسەر بنەمای ڕوونکردنەوەی زەمەن دانامەزرێ بەڵکو دەکەوێتە سەر کۆمەڵێك ڕووداوی یەکانگیر بە عەقڵانیو بە گوێرەی پەیوەندییەکانی هۆئەنجام . نەقسەیە نە تەنها بابەتی مەعریفەیە بەو سیفەتەی کە چەند مەسەلەیەکی ئەپستمۆلۆجی دەخاتە ڕوو لەگەڵ ئەوەش بۆ فەیلەسوف گەواهی بنچینەی سروشتیو کۆتایی مرۆیی زەمەن دەدات . مێژوو ئەم وشەیە ئاماژە دروستکەری گشتی " مرۆیی " دەکات لە پێکەوە نان و لەدایکبوون و پێگەیشتن و ئەو پەروەردەیەی کە لە سروشتی دایکەوە وەریگرتووە لە ڕێگەی بەرهەم و بەروبووم و خەباتەکانی . فەلسەفە خوازیار بوو تیۆری ئەم پێکهێنانە و پەیرەوکردنەکەی بونیات بنێ، بەڵام سەرنەکەوت. ئاگایی ئالۆ ئاگایی کۆمەڵگەی مەدەنی تەنها پەیوەند بەفەلسەفەوە نییەو تەنها پێداگری لەسەر فەلسەفەکان ناکات بەڵکو هەروەها تایبەتمەندی پوختی سەیرورە پێکدەهێنێ تاك مێژوویی هەیە هەروەك تواناو بەهرە و پەیوەندییەکانیشی مێژوویان هەیەو سنوور دادەنێو مێژووییانە بیردەکاتەوە .بەڵام مێژووی گشتی لە تاکەکانداو بەسەرهاتەکانیان بیری لێدەکات و دەیناسێ. مێژوو قووڵترو ڕیشەدارترە لە فەلسەفە . ڕوودەداو ڕووداوەکەی ناکاو دەبێ بە سیفەتی ئەوەی لایەنێکی بەڵگەداری فەلسەفەیە . بێتوو مێژوو گەری نەبێ و یان لە بوونییەتی خۆی وەستا پەروەردە بەمانای تەواوی وشە بوونی نابێ. پەروەردەی دامەزراو لەسەر مێژوو ئاگاتە ئاستی کارلێکەری بەرتەسك و پیشەییو تایبەتمەند لە ڕێگەی پێشکەشکردنی مەعریفەی بەشەشی کە لە دەرەوە سپێردراوە ئەوەش بەو ئەندازە ووردەی کە تیایدا تاك

بەرهەم دەهێنێ‌و دووبارە مێژوو و بوونەوەری مرۆیی بەرهەم دەهێنێ. مێژووگەری لە روانگەی مارکس وەك هیگلْ توانای بەرایی مەعریفە دەردەکات و دەیخاتە نێو ژیانی کردەکی‌و کۆمەڵایەتی و گشت (الکلیە) . ئەو مرۆڤەی کە لە مێژوو کەم بێ سیفەتی خۆی وەك مرۆڤ ون دەکات . بەرەو سروشتێکی ڕووت و ئاژەڵیانە پاشەکشە دەکات . لەسەر ئەم دوو سنوورە سنووری مێژووگەری بەو سیفەتەی بریتین لە پەیڕەوکردن و داهێنانی واقیعی‌و مێژوو بەو سیفەتەی کە مەعریفەیەکی عەقلآنییە کەوابوو سنووری سێهەم هەیە ئەویش ئاگایی مێژوویی بەخشندەیە لە گرنگی بۆ ئەوانی دی‌و لە کارو کلتووردا کۆیان دەکاتەوە . مارکس وای بینی کە بۆرژوازیەت دەستی بە ڕاگەیاندن و ئامادەکردنی مێژوو کرد و وێنای کرد وەك واقیعێك لەگەڵ شۆڕش و دەوڵەت دەستەبەری کرد . پێویستە لەسەر چینی کرێکار ڕاسپاردەی مێژوویی بگرێتە ئەستۆ و مێژوو بەرەو کرانەوەی کردەکی‌و تیۆری بەرێت . کەوابوو بەرەو ئامانجی دەیبات . بەڵام مەسەلەکە سەبارەت بابەتگەرایی مێژوویی مەسەلەی مەنهەج نییە لە مێژووەوە هەڵدەقوڵێ‌و بە سیفەتی ئەوەی کە لێکۆڵینەوەیەکی بابەتیانەو پەیڕەوکارییەکی شۆڕشگێرانەیە ڕوودەکاتە گشتێکی نوێ‌و واقیعیەتێکی هاوشێوەی گشتی کۆن و لەو فرە عەقلآنیتر چاکتر بڵێین بەهۆی هەڵوەشاندنەوەو ڕوخاندنی گشتە کۆنەکە .

٢٥.مەبەستگەرایی مێژوو لەدیدگای مارکسەوە .

بە دوور خستنەوەی میسالیەتی هیگڵی واتا وێنا کردنی کۆتایی , گۆڕان , سەیرورەیەکی بزۆك و ورووژێن, ئاراستەکەر پلان بۆ داڕێژ لە ڕێگەی ئەقڵ و بیرەوە, ئەی مارکس خۆی لەبیر کردنەوەو مەبەستگەرایی بێبەریی ناکات. لەڕێگەی پێدانی شەرعیەتەوە ؟ ئەوەی دەزانی خوێنەر هەستی بە شڵەژاوی‌و وپەشۆکاوی دەکرد. چۆن دەتوانرێ ئامانج بەبێ گریمان و کۆتایی بێ داواکردنی بالآییەك دابنرێ و بانگەشەی خواوەندێتی (الوهیە)یەکی بە عەلمانی‌کراو بە بیرو بە ئەقڵ و مرۆڤ بکرێت ؟ تێڕوانینە ڕاڕاکان وەڵامی گەوهەری مرۆڤ لە سۆراخی ئەم مەبەستگەراییە و پاشان ڕووداوە چاوەڕوانکراوەکان لە بارەی سۆشیالیستی‌و کۆمۆنیستیەوە وەردەگرن . لە ڕاستیدا مەبەستگەرایی بەردەوام نابێ‌و دەستنیشان ناکرێ تەنها بەو سیفەتەی مەبەست و هەڵگەرانەوەی ڕەهاو ڕەخنەی ڕیشەیی‌و بەرهەمی جیهانێکی دی (جیهانێکی جیاواز) و ئاوەژووکردنەوەی سەرو ژێری جیهان نەبێ . ئەو بیرکردنەوەییەی کە کۆتایی هەردوو کۆمەڵ و دەوڵەتی ئامادە بوو رادەگەیەنێ‌و لە دەرئەنجامی گەیشتن بەم مەبەستە (یاخود کۆتاییە) بەم جۆرە عەقلآنییەتی سەیرورە پێکدەهێنێ. بەڵام لە بواری کارو مەیدانی کردەکی ئایا خەبات تاکو مردن نابێتە پێودانگی مێژووگەری (وەك لە هەندێ ساتەکان و هەندێ دەقی هیگڵیدا هەیە) ؟ نەرێی پرۆلیتاری کە مارکس بە پەیامی مێژوویی پەسەند دەیترسێنێ‌و ئەمەش بردنی مێژووە بە ئاراستەی راست و دروست . ئەم نەرێیە لە ڕووی بوون و گەوهەرەوە مانای نییە تەنها لە کاتی یەکگرتنەوەی خەبات تاکو مردن (جەنگ) ی دژ بە رژێمی دەسەڵاتدار نەبێ . گەر کەس (نەتاك نە چینیش) بەرپرسیاری خەبات تاکو مردن لە ئەستۆی نەگرێ ئەوا ئەم مێژوو گەرییە بۆ کێ دەگەرێتەوە ؟ و چی بەسەر ئەقلآنییەتدا دێ؟ پرسیارێکی دی ئایا پەیوەندی ووردی نێوان کۆتایی مێژوو کۆتایی دەوڵەت چییە لای مارکس ؟ گەر دەوڵەت لەناو چوو ئەوا ماوەیەکی مێژوویی کۆتایی دێت نەبێ ئەوە مێژوو بێ ؟ یان بەر لە مێژووە ؟ ئایا دوا بەدوای مێژووەکەی دەستپێدەکا ؟ ئایا مێژوویی (کوێرانەی بەر لە مێژوو — بە هۆی دەگمەنی و دەوڵەت و تێکرای نامۆ بوونەکان کۆتایی دێت ؟ بەڵام گەر دەوڵەت بەردەوام بوو مێژوو گەری چیە ؟ وە مێژوو چیە ؟ بێتوو لەناوچوونی دەوڵەت لەسەر بنەمای سەیرورەیەکی رێکو پێك و بە توندی وا بەستەی بێت ئەوا لایەنی واقیعی پەیرەو کاری ڕامیاری لەلایەن دیکتارتۆریەتی پرۆلیتاریا دیموکراسیەتە بەرفراوانکارەکەی رووی عەقلآنی پێشکەش دەکات . ئەوەی ئاشکرایە مەسەلەی مارکسە ئایا ئەو مێژووەیە کە لە کۆتایدا لەگەڵ ئەو سیرورەیە دەستپێدەکات ؟ یان خۆی لە گەڵیدا کۆتایی دێت ؟ بەڵام ئەو کاتە بەهێز بوونی دەوڵەت و وگەندەڵ بوونی چی دەبێ . ئایا لەم تواناو دوابەدوا یەك و هەڵبژاردنانەخۆی دەنوێنێ ؟ بێتو دەوڵەت پتەو بێت ئایا ئەوە هەمدیس کۆتایی مێژوو کۆتاییەکی دی کۆتاییەکی جیاواز نییە لەو کۆتاییەی کە ئاشکرای کردووە گەر وا ڕوویدا دەوڵەت هەڵوەشایەوە ئایا ئەوە ناکاتە کۆتایی کۆمەڵ وەك ئەوەی لە رۆما ئیمپراتۆریەتی رۆمانی هەبوو ؟ گەر مێژوو بە

چاوەڕواننەکراو بەردەوام بوو لەگەڵ بەردەوام بوونی دەوڵەت بۆ نموونە وەك ململانێی دەوڵەتان تاکو مردن ، مێژووگەری چیە کاتێ کە پرۆلیتاریا هێشتا ڕاسپاردە مێژوویەکەی تەواو نەکردبوو (دەبوو لە ناو چوونی دەوڵەت و کۆتاکەی لە سایەی مەترسی خیانەتی مارکسیەت بە دوور نەزانرایە) لەم زەمەنەی ئیستاماندا چی شتێك دەتوانرێ بکرێ و کردنی مەحاڵ بێت ؟ ئایا توانراو مەحاڵ هەروەها وا بەستەی مێژوون وەك مارکس وایدەبینێ ؟

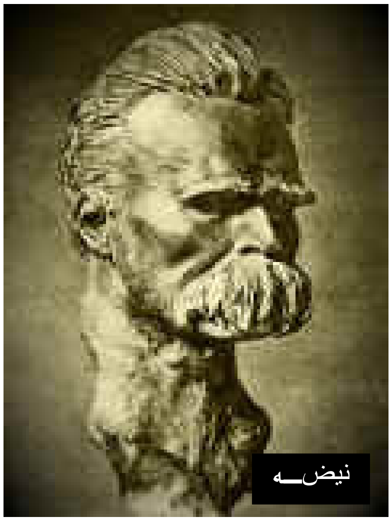

٢٦. کۆتایی دەوڵەت لای مارکس

ڕاڕابوونی ئاسایی لە نوسینە بەراییەکانی مارکس بە درامی وێنای بارودۆخێکی تیۆری دەکات کە دەبوو لە شێوەی نەخۆشیدا دەرکەوێ لەبەر ئەوەی بەر لە نیوەی سەدەی نۆزدەهەم بە خاوەن ڕەزامەندییەکی کەمی زەینی‌و کۆمەڵایەتی ناسرابوو . ئایا بابەتەکانی لەچی دەدوان ؟باسی قەبارەی گەورەو دەوڵەت و زانستەکەی دەکرد . هیگڵ کە شەفافیەتی عەقڵانی ئەم شتە زەبەلاحەی دەخستەڕوو جەختی لەسەر ئەوە دەکردەوە کە ئەوە مارکس خۆیەتی وەکو مامۆستاکەی بە پاساوی تایبەتی بوونیان تیادایە . مارکس لە نێو ئەو زیندانە شووشەییە دوو چاری شڵەژان دەبێت و دەیەوێ تێکیبشکێنێ و هەوڵ دەدات گۆشەیەکی کراوە بدۆزێتەوە . لە سەرەتای دەستپێکردنی چیەوە ؟ لە ڕێگەی دەستپێکردنی بە گیروگرفتە ڕامیارییەکانی سەردەمەکەی . لە ڕێگەی ئەو گرفتانەی کە پەیوەندییە ئاستەنگەکان دەیانخستنە ڕوو (وێڕای بوونی هاوگونجانی شوێنی سەرهەڵدانی پێشوەخت هەروەك هیگڵ پێداگری کرد) لە نێوان ئاییزی‌و دەوڵەتدا و لەوانە رەخنەی دوانی ڕیشەیی بۆ ئایین و دەوڵەت (هەروەك ڕەخنەی حەق)یش لە دەقەکانی ساڵانی ١٨٤٢ – ١٨٤٣ دایە . ئایین لە توانایدا نییە مانا بە جیهان و ژیانی مرۆیی و توانراو ببەخشێ . ڕەخنەی تیۆری بەسە بۆ ئەوەی هەموو ڕواڵەتێکی لەسەر لابات لە پێناوی حەقیقەت لە خەبات تاکو مردن و لە نێوان فەلسەفەی (لە دایکبووی ئایین و هەڵگەڕاو بەسەریدا) ئایین و فەلسەفە سەرکەوت . تەنانەت لە مانەوەیدا گوڵاو پرژێنکردنی جیهانێکی بۆن ناخۆش دەبێتە مایەی شانازی و خۆ پارێزی‌و بوونی ڕەسیدێکی زانستی گەورە . ئەو هەرەس بە ئایینی دەهێنێ‌و دەمێنێ ئەوە بسەلمێنێ کە دەوڵەت دووایین وشەی مێژوو نییە بەڵکو کۆسپێکە لەبەر دەم مێژوو. لە ڕوانگەی مارکس لێکنەچوون لە نێوان مێژوو دەوڵەتدا هەیە . گەر دەوڵەت پشتگیری بکرێت ئەوا حەق دەکەوێتە پاڵ هیگڵ : مێژوو کۆتایی دێت : مارکس ئەم مانایە لە مێژوو هەڵدەیەنجێنێ و ڕایدەگەیەنێ . دەوڵەت لە خودیا مەبەست نییە . کەواتە دەسکەوتە و ناتوانرێ تەنها لە ڕێگەی ئەقڵ دەوڵەت دەستنیشان بکرێت (واتە بەرژەوەندی دەوڵەت یاخود شتی جوداتر لەمە) . دەوڵەت و دەسەڵاتەو هەروەها سەرکوتکارییە . لە ئامرازێکی ڕامیاری و هۆکار بەولا چیدی نییە . سەلماندن لە ڕووی تیۆرییەوە دوانییە پێویستە سیفەتی شەرعی لە دەوڵەت بسەنرێتەوە و شیاوی پەیوەندییەکانی لەگەڵ ڕاستی و عەقڵانییەتی لێوەربگیرێتەوە . پێویستە تیادا پەی بە تێکەڵەیەك لە ئایدۆلۆژییەت و دەزگاکان و بوونیادی سەروویی –بنییەت فوقیە – بەرین. لە ڕووی پراکتیکیەوە پێویستە پەردە لە ڕووی ئەو هێزە کۆمەڵایەتی و ڕامیارییانە ڕامالرێ کە دەتوانن بیگەیەننە کۆتاکانی (مەبەستەکان) . ئەمەیە ناوەرۆکی نووسینەکان لە بارەی تیۆری هیگڵ لەسەر بابەتی حەق و دەوڵەت و بەمەش هەڵگێڕانەوەی هیگڵی ئەنجام دەدرێ و کارێکە مەبەست لە ناوچوونی تیۆری و پووچەڵبوونەوە نییە وەك بابەتێکی مەعریفی بەڵکو بە پێچەوانەوەیە . دەوڵەت لە ناو ناچێ لەبەرئەوەی کۆمەڵ دەشێوێنێ . لەبەرئەوەی لە ڕێگەی بەرژەوەندییەکان و دەسەڵات و خراپ بەکارهێنانی دەسەڵات و شیاویەکانی دەسەڵات لەسەر جێگیر دەبێت. مارکس ئەم مەسەلە شێوە

وتار ئامێزە بە دوور نابینیٚ, بەڵام پێویستی سەرەکی لێرەدا نییە. وێڕای ئەوەش بێتو رەزا بوون پێویست بوایە لەسەر ئەوەی کە کۆمەڵگا پێشکەوتوەکان (یاخود لە هەندیٚ شێوەی کۆمەڵەکانی وەك ئەوانەی شێوازی بەرهەمی ئاسایی دەگرنە خۆ) دەوڵەت رۆڵێکی کارای لە بەرهەم هێنان دەگێرا چ جایی ئەوەی بەرهەمی کارەکان و بەرهەمی بیرو هونەریش دەگرێتەوە . ئەمەش بەڵگەیەکی بەس نییە بۆ پاراستنی مانەوەی خۆی. دەوڵەت لەناو دەچیٚ لەبەر ئەوەی ئەقلانییەتی دەوڵەت سنووردارە و پەیڕەوکاری کۆمەلایەتیە دەستپێکردن لەسەر دەمی پیشەسازیەوە کار بۆ ئەقلانییەتێکی پایەدارتر دەکات و ئەمەی دوایی ئەوەی یەکەم هەڵدەلوشیٚ لە رێگەی چارەسەرکردنی لێك دژیەکانی نێوان کۆمەڵگەی مەدەنیو کۆمەڵگەی ڕامیاری. دەوڵەت , دەسەلاتێکی بالا دەستە هەروەها بەدەربڕینی عەقلانی سنووردارو سنوردانەرە بە بەرفراوانتر دەبێتە مایەی مەترسی . دەسەلات نوێنەری چینێکە بەرژەوەندی دەوڵەت دەخاتە سەر بەرژەوەندیەکانی (وەك ئامرازێکی دەوڵەت و دەزگایەکی دیموکراسی) سنووردانانێکی دوو هێندەییو مەترسیەکی دووهێندەییەو هەردووك شیاویان دراوەتیٚ .

٢٧.کۆتایی ئایدیۆلۆجیەکان لە ڕوانگەی مارکسەوە

مارکس ئەم کۆتاییە لە کتێبی " ئایدیۆلۆجیای ئەڵمانی " ئاشکرا دەکات و کارەکان وەبەڕێوە دەچوو کە مارکس و ئەنگڵس پێیان وابوو کە بەچاکی بەڕێوەیان بردووە . مارکس چەمکی ئایدیۆلۆجیا بە سیفەتێکی شۆڕشگێرانەی گشت پێشکەش دەکات و لەگەڵ پڕۆژەی شۆڕشێکی گشت یەکدەگرێت, چونکە بەیەکجار سەرجەم وەهمەکان لە ئاگایی و مەعریفە دوور دەخاتەوە . متمانەی وێناکراوەکان دەشکێنیٚو ڕەتیان دەکاتەوە و پەنجەی تۆمەتیان ئاراستە دەکات و لە پێناو ڕوخاندنیان گشتێتی وەهمەکان و درۆی چینایەتی ئامادە دەکات کە ئایین و فەلسەفەو ئاکارو ئابووری سیاسی لە خۆ دەگریٚ, مارکس و ئەنگڵس لە جیاتی ئەو گەشتەی کە پێیدەوتریٚ ئایدیۆلۆجیا براکسیسی شۆڕشگێڕانەی سەراپاگیر دادەنیٚ کە بریتیە لە داهێنانی جیهانێکی نویٚ لە لایەن چینی کرێکارەوە (واتا ئاوەژووکردنەوەی جیهان بە ئاوەژوو کەر), بەڵام لەم خاڵە لە چەواشەکاری دەرباز نابێت ئەمەش دەستنیشان کەرێکی بەرایی راڤەیەکی رەخنەیی ئایدیۆلۆژییەکانە, چونکە کە بوونە ئەنجامی مێژوو تۆمەتی دەداتە پاڵ و بەوەهم دەیناسێنیٚ ؟ خاڵی دەرهاویشتەی ڕیشەیی ڕامیارییە کە پێویستە بەردەوام فۆرمەلە بکرێت مارکس و ئەنگڵس لە نووسینەکانیان دەربارەی ئایدیۆلۆجیا بە ناتەواو دەبێتە هەڵگری ئەمانە . ئەوان پتر ئامادەکارن لەوەی کە بەخشەر بن. پێناسەکانیان بۆ ئایدۆلۆجیا لەلایەن یەقینی مەعریفە خۆی جەختی لەسەر نەکراوە ئایا تیۆری تاوتوێکاری بە بەرنامە دارێژراوی دەمێنێتەوە ؟ وریایی متمانە پووچەڵ دەکات ؟ بەچی ؟ بە بیرو وێناکراوەکانی ئاگاییو خواستە ڕاگەیەندراوەکانی . ئەمە گرنگە . بەڵام بەس نییە . لەوانەش ئەو گۆڕانکارییانەیە کە ماوەی پتر لە سەدەیەك بەسەر ئایدیۆلۆجیاو تیۆریو مەعریفەی ڕەخنەیی ئایدیۆلۆجیاکاندا هاتووە . ئەم تیۆرییە خۆی بوو بە ئایدیۆلۆجیا, چونکە ئایدیۆلۆجیاکان ڕفاندیان و مارکسیەت بووە ئایدیۆلۆجیا . ئاوێتە بوونێك لەم پرسیارە دەگاتە لووتکە : ئایا چەمکی ئایدیۆلۆجیا ئایدیۆلۆجیا خۆی نییە ؟ کێشەیەکە ئەشیٚ بە چاوەڕوان نەکراو کۆتایی ئایدیۆلۆجیا دیارییبکات لە کاتێکدا تیۆری ئایدیۆلۆجیاکانی تیادا تەواو نابێت . وادیارە مەسەلەی کۆتایی ئایدیۆلۆجیا مەسەلەیەکی قووڵتر دەشارێتەوە کە کۆتایی بوونیادی سەروویە —نهایە البنی الفوقیە — دەتوانین جیاوازی لە نێوان ئەم سیٚ ئاستەدا بکەین : پێگەی (هێزی بەرهەمهێن , پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنان) , پێکهاتەی کۆمەلایەتی (پەیوەندییە خوێندراوەکانی بەرهەمهێنان لە پەیوەندییەکانی خاوەنێتی دەسکەوت و هەڵگری فۆرمەلەیە) و پێکهاتەی سەروویی ئایدیۆلۆجیاو دەزگاکان) . جیاوازی کردن لە ئاستەکاندا ناتوانریٚ ببێتە هۆی ترازاندن . چی شتێك رێککەوتنی کاتی دەستەبەر دەکات ؟ چۆن و لە کویٚ , ئایا لێکدژو ململانێکان لەچی ئاستێکدا دەردەکەون ؟ مارکس وادەبینیٚ براکسیس لەلایەکەوەو مێژوو لەلایەکی دییەوە وەڵامی ئەم پرسیارانە دەدەنەوە, بەڵام پێکهاتە هەڵدەستیٚ بەرۆڵێك کە پێویستە روونبکرێتەوە و رۆڵی ناوبژیکار دەگێڕیٚ لە نێوان دوو ئاستەکەی تر, پێگەو پێکهاتەی سەروویی ئایا دەتوانریٚ بوتریٚ ئەو لە شێوەی بوونیادنراو بوونیادنەر دەردەکەویٚ (بوونیادنەر لە ڕووی هێزی بەرهەمهێن بۆ دابەشکردنی کارو پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنان و بوونیادنەر لە ڕووی ئایدیۆلۆجیاو دەزگاکان و کۆمەڵ بەوسیفەتەی کەگشتە ؟ بە

دڵنیاییەوە دیراسە کردنی لە بایەخی پتر دەکات . ئەم دیراسەیەش ئەو لۆجیك و حەقە دەگرێتەوە کە پێکهاتەی سەرووی دروست ناکەن . مەعریفە لەسەر چی ئاستێك خۆی دەکاتە ناوەوە ؟ کارەکە لەسەر چی ئاستێك کارا دەبێ ؟ هەموو شتێك ڕوودەدات . ناوبڕیوانێ وەك بڵێی دەبێتە کارێکی بنەرەتی و سەنتراڵی ململانێدار . پێگە بە پێکهاتە حوکمدراوەو لەو پێکهاتەیەی کە ڕایدەگوێزێ پێکهاتەی سەرووی دەمژێو دیمژێتەوە ؟ دوابەدوای ئەوەش چارەنووسی ئەم دواینگەرییە ئەوەیە کە لە مەعریفەو شێوەکانی ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی کۆتایی دێت واتە لە پێکهاتەی کۆمەڵی سۆشیالیستی یان زیاتر لەوەش کۆمۆنیستی کۆتایی دێت . ئەم بزاوتە دیالێکتییە دیالکێتی لە ڕێگای بەکارهێنانی گریمانە بوونیاد گەرییەکان . دەربڕینەکەی چەمکی (پێکهاتە) بەکاردەهێنێ بێ ئەوەی بکەوێتە ناو ئەو ئایدیۆلۆجیاییەی کە پێی دەوترێ (بونیاتگەری)

٢٨.کۆتایی فەلسەفە لە ڕوانگەی مارکسەوە

وەکو ئایدیۆلۆجیاکان و لەگەڵ ئایدیۆلۆجیاکان و پێکهاتەی سەرووییە لەبەر ئەوەی خودی خۆی ئایدیۆلۆجیاو پێکهاتەی سەروویيەو لە ڕوانگەی مارکسەوە فەلسەفە ئاراستەی کۆتاییەکەی دەکات و هەر وەك بەم کۆتاییە دیاری دەکرێت . بۆ دانانی کۆتاییەکی فەلسەفی دیاریکردن و پێدانی واتا پێی کارێکی لە توانا بەدەرە . ئەو بەرگە وەسفکراوانەی کە بە " فەلسەفە " وەسف دەکرێت بە ڕاشکاوی پشت بەم جەختکارییە دەبەستن. هەروەك ئایدیۆلۆجیەکان بیری مارکس لە تەمومژاویێتی و چەواشەکاری دەرباز نابێ . چی شتێك کۆتایی بۆ فەلسەفە دادەنێ ؟ زانست ؟ ئەم مەسەلە وەزعیە پەیوەندی بە قوڵایی بیری مارکسەوە نییە لەگەڵ ئەوەش هەندێ جار دەیانگرێتە خۆ . ئەو کاتە " مارکسیەت بەو سیفەتەی کۆتایی میتافیزیقاو کۆتایی مشتومڕکاریو کۆتایی تەجریدی بەتاڵەلەبەر ئەوەی زانستە . گەر ئەوە ڕاست بێت کەوا فەلسەفە لە ڕوانگەی مارکسدا بە بەهێزتر لە زانست جیادەکرێتەوە ئەی بیری دەتوانێ لە دۆخی ئەم زانستە پوخت بکات لە جیاتی ئەو فەلسەفەیە ؟ نەخێر . فەلسەفە لای مارکس لە واقیعدا دەستەبەر دەکرێ، بەڵام لە دەوڵەتدا دەستەبەر ناکرێ هەروەك ئەوە لای هیگڵ دەبینرێ لە ڕێگەی گەڕانەوە بۆ سەرچاوەکان و بیری گریکی و مێژووی فەلسەفە مارکس تێبینی ئەوە دەکات کە :

١.فەلسەفە دەستپێشخەرە لە دابەشکردنی کارو کاریگەرییەکەی تایبەتمەند بووەو لەگەڵ ئەوەش پشت ئەستوورە بە پرۆژەی زیادەڕۆ و پرۆژەی دابەشکردنی کار . ئەم پرۆژەیە ناتوانێ ببێتە پرۆژەیەکی بێهوودە تەنها لە پێناو نموونەی باڵا (میسالی) و پێویستە بهێڵرێتەوە لەبەر ئەوەی پشکنینی شیکاری دابەشکردنی کار شەرعیەتی دەداتێو ئەم پشکنینە ئەوە دەردەخات کە دەکەوێتە سەیرورەی کاری بەرهەمهێنەری ئەو هۆکارانەی کە بەش بەش و بچڕ بچڕی دەکات و هەروەها چەند هۆکارێکی دی موژدەی گشتێکی گێڕاوە دەدات بە زانست و تەکنیك و بەشێوەیەکی تایبەتی لەە تەواو بووندا (الاتمتە) .

٢.ئەوسا فەلسەفە نەبێهوودە وەك تەفسیرێك دەرناکەوێ بەڵکو وەك پرۆژەیەك بۆ گۆڕینی دەردەکەوێ. فەلسەفە جیهان ناگۆڕێ. بێگومان پێویستە ڕوونبکرێتەوە بۆ وێنا کردنی گۆڕانکارییەکەی. فەلسەفە دەبێتە جیهان . کاتێکە جیهان ئەبێتە جیهان . لە هەمان کاتدا بەرامبەر بەمەش فەلسەفە بەو وەسفەی گشتێتی بیرە لە بوونی مرۆیی عەقڵانییەت و ئارەزووی پێویست و سەربەست و ڕاستی و چێژ پێشکەش دەکات. بیرێك کە ناتوانێ بوونێکی ناوەکی واقیعی لە ڕێگەی تەنها فەلسەفە دەستەبەر بکات و لە توانایدا نییە تەنانەت هاو دژییە ناوەکیەکانی ڕوونبکاتەوە . فەلسەفە کۆتایی دێت لە ڕێگەی پراکسیسی شۆڕش . شۆڕش دەگونجێ لەگەڵ دەستەبەر کردنی فەلسەفە لە واقیعدا و تەنها هاوچەرخی نییە. ئەو بەم دەستەبەر کارییە دەناسرێ بە وەسفی ئەوەی پرۆژەیەکی دوای هەنگاونانی درێژ خایەنی فەلسەفەو فەلسەفەکانە و ئیتر لەوساوە بکەر دەبێتە چینی کرێکاری شۆڕشگێر.

٢٩.کۆتایی مێژوو لای مارکس.

ئەوەی پێی دەڵێن مێژوو بە شۆڕشێکی سەراپایی کۆتایی دێت (تەنانەت گەر قۆناغ و ساتەکانی ئەم شۆڕشە دوا بە دوای یەکدی بکەون). ئەو کاتە لەم تێڕوانینە ون مێژوو سەر هەڵدەدات وەك بڵێی ماوەی بەر لە مێژوو بێ. بەڵام ئەشێ پێویست بێت. ئەم بەر لە مێژوویە بە مێژووی سروشتی ناوزەد بکرێت. بەم جۆرە لە ڕێگەی ئاماژە بەو قۆناغەی کە تیایدا بوونەوەری نەوعی " مرۆڤ " خەبات دژی

ئەو سروشتەی کە هەڵگرییەتی بێئەوەی لێی دابڕێو دەست بەسەر سروشتدا بگرێ ؟ مێژوو ئەوسا دەقاودەق دەبێتە مێژووی – مرۆیی – و گەشەو پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی. ئەم لایەنە دەکات دووانییەی کە مێژووگەری دەناسێنێ و ئایا ئەم مێژووە کۆتایی دێت ؟ بەڵێ بە ئەندازەی ئەوەی کە کوێرانە روودەدات مرۆڤ هەست دەکات نێچیری ئەو داسەپاوییانە کە نایناسێ و کۆنترۆڵیان ناکات. بەڵام ئەو کاتە دوا بەدوای مێژووە ؟ لە توانایدایە خۆی وەک مێژووگەرییەکی بەدیهێنراو پێشکەشی بکات . قولایی , تاریکی بوونەوەری مرۆیی و سیفەتی سروشتی خۆی ملکەچ و بە خاوەنبوو دەبینێتەوە و زەمەنی بە خاوەنبوونەکەی جێگەی زەمەنی داواکردنی کوێرانەی دەگرێتەوە کە پەیوەندی هۆو ئەنجامەکانی مەعریفەو ئەقڵ لە پێشبینیکاری دەرباز دەبێ .

هیگڵ

سروشت مرۆڤ بەرهەم دەهێنێ لە مرۆڤدا لە رێگەی کارو خەبات بەرهەمهێنان دوای سەیرورەی سروشت دەکەوێ و یەکەمین کاری گەورەی ئەم بەرهەمهێنانە مێژوو نییە . ئایا سەیرورەر خودی بوونی مرۆیی بەرهەمدەهێنێ ؟ کاتێک مرۆڤ دەگاتە ئەوەی دەست بە بەرهەمهێنان و بەرهەمهێنانەوەی سروشت لە خودیو دەوروبەری (کە سروشتی پلە دووە) بکات مێژوو دەوەستێو ئەشێ مرۆڤ بە گشتی بوەستێ .

بەم جۆرە بەرهەمی وەرگیراو لە چرپیبوونیا کرداری ئەفراندن دەنرخێنێ . خاسیەتە جیاکەرەوەکان دەبەخشێتە – بوونەوەری مرۆیی – ئەم بوونەوەرە دەکەوێتە بەرهەمهێنان و خۆدیشی بەرهەم دەهێنێ. تەنها بەرهەمهێنانی شت و مەك لە ئارادا نییە, بەڵکو هەروەها بەرهەمهێنانی شوێن و زەمان و پەیوەندییەکان و بەرهەمهێنانی خود و دووبارە بەرهەمهێنانەوەی ئاگایی و بەرهەمهێنانی ئەویتر (جیهان)ش لە ئارادایە . بەم جۆرە زەمەنی پێکهاتوو لە پەیرەوکاری کۆمەڵایەتی و بیرو فەلسەفە ناتوانێ بوەستێ . ئەو زەمەنەیە کە لە دوای زەمەنی مێژوویی یاخود پێش مێژوویی دەکرێتەوە. گەر مێژوو بە واتای سەیرورەی داسەپاو و کوێرانەی ناروون و دەسبەسەر نەگیراو نەمێنێ ئەوا مێژوو گەری لە ئامێزی گۆران تەشەنە دەکات کە مەعریفە تۆمار دەکات بۆ ئەوەی بە تایبەتی لە پێناو چێژ وەرگرتن ئاراستە بکرێ. ' وێرای سنوورەکانی کارو مەعریفە و چێژ بینی مرۆیی بە دەربڕینێکی دوور ترو ووردتر مێژووگەری لە پێشکەوتندا رێکدەکەوێ (کە بە روونی لە روونکاری گەشەی ئابووری جیادەکرێتەوە) ئەم تیۆرییە یەکەی دیالێکتیکی (ئاشتبوونەوە لە دوای شەڕ) و سروشتگەرایی لە خۆ دەگرێ . و زیاد ڕەوییەکان لە خۆ دەگرێ واتا زاڵبوون بەسەریان و بەسەر یەکبەدوایەکی ئەویتر . بەدەستهێنانی – بوونەوەری مرۆیی – سروشت و مێژوو و فەلسەفەو زانست تێپەڕ دەکات کاتێکە بە شیوەیەکی لێکدی دابڕاو لە بەرچاو دەگیرێ .

٣٠.مێژوو لە روانگەی مارکسدا چییە ؟

پەیوەندی نێوان بەرهەمهێنان (بەمانا فراوانەکەی هێشتا لەلایەن ئابووریناسانەوە دیارینەکراوە) و بەرهەمهێن (هەروەها بە مانا فراوانەکەی بۆ تەنها شتێکی ناگێرێتەوە) پەیوەندییەکی مێژووییە . (بەرهەمهێن بە شێوەی سەرمایە گوزارشت لە پەیوەندی دیاریکراو و جیاوازی شێوەی مێژوویی کۆمەڵ دەکات) لەم شێوەیەی نێو پەیوەندییەکانی ئەم بەرهەمهێنانە سەرمایەدارو کرێکار خودیان بەرهەم دەهێنن و دووبارە خۆیان بەرهەم دەهێننەوە . هەریەک لەوان دووبارە خودی بەرهەمدەهێنێ لە دووبارە بەرهەمهێنانەوەی ئەوی دی . بەمجۆرە بەرهەمهێنان بە واتا بەرفراوانەکەی بریتیە لە دووبارە بەرهەمهێنان . تەنها دووبارە بەرهەمهێنانی بایۆلۆجی و بەرهەمهێنانی ڕەسید و یەدەك و

بەرهەمهێنانەوەی ئامرازەکان و شتومەکی بەکارهێنراو نییە . بەڵکو دووبارە بەرهەمیدەهێنێتەوە لە زەمەنی مێژوویدا لە رێگەی لە خۆ گرتنی بەرهەمهێنانی تاکەکان بەو سیفەتەی کە تاکگەلێکن و هەروەها تاکی کۆمەڵایەتی " مەرجەکانی شێوەی دووبارەکردنەوەی بەرهەمهێنان لە پێناو مەرجەکانی ژیان و مەسەلە زیندووەکانیانە لە بەرهەمهێنان و تیشك خستنە سەری دەبێتە هۆی دووبارە کردنەوەی بەرهەمهێنان بەو سیفەتەی کە گەوهەرو کلیلی تێگەیشتنی سەیرورەیەو ئەم سەیرورەیە وەك کرداری دروستکردن و پێکهێنانی شتەکان وێنانەکراوە بەڵکو وەك کرداری ئەفراندن و دووبارە ئەفراندنی پەیوەندییە بە تاك و بە کۆمەڵ وێنا دەکرێ . مارکس لەو دەرهاویشتەیەوە دوورە کە مرۆڤ بە سیفەتی تاك دادەنێ و ئەوە دەردەخات کە مرۆڤ تەنها لە سەیرورەی مێژوویی بە تاکی دەمێنێتەوە . بەمجۆرە دەبێتە ئاژەڵێکی رامیاری لە جیاتی ئاژەڵی بایۆلۆجی جاران و ئەندامی جۆر یاخود زیاتر بڵێین ئەندامی کۆمەڵی سەرەتایی . هەروەها دەبێتە ئاژەڵێکی مەدەنی لەبری ئاژەڵی گوند نشین جاران بێ ئەوەی لە دۆخی ئاژەڵی دەربچێ بەر لە شۆرشی یەکلاکەرەوە کە سیفەتی تاکگەرایی پێدەبەخشێ. ئاڵوگۆڕ بە گشتی (ئاڵوگۆری خێری مادی و هەروەها ئاڵوگۆری زانیاری کارە جۆراو جۆرەکان) هۆکاری بنەرەتی کرداری ئەم تاکگەراییە دروستدەکەن بۆیە مێژوو لە روانگەی مارکسەوە تەنها لە مێژووی ئابووریو مێژووی رامیاری و مەعریفی پێکنایەت بەڵکو مێژووی تاکگەرایی – الفردیە – ش دەگرێتەوە .

٣١.مێژوو و ئابووری لە "سەرمایە"دا

جارێکی دی ئەوە بهێننەوە یاد کە کتێبی " سەرمایە " ناونیشانێکی لاوەکی هەڵدەگرێ کە بیرمەندان ساڵانێکی دوور دەرك بە گرنگیەکەی ناکەن : " رەخنەی ئابووری رامیاری " ناونیشانێکی دییە کە دووبارە دەبێتە ناونیشانی پەرتوکێکی پێشووی نووسەر . مەسەلە پەیوەندی بە رەخنە گرتن لە زانستە – نیمچە زانستێکە بە دەزگایی و ئایدیۆلۆجی پەیرەوکاری کۆمەڵایەتی لە کۆمەڵی سەرمایەداری دەشارێتەوە . ئەم پەیرەوکارییە پێکدەهێنێ, بەڵام پۆشاکێکی گۆراوی دەکاتە بەرو هەڵدەستێ بە نوومایشکردنی لەبری ناساندن . خوێنەر بە خێرایی تێبینی دەکات کە بەرهەمی نووسراوی مارکس برێکی گەورە لە مێژوو بە واتای وشەی بەربڵاو دەگرێتە خۆو بە ئەندازەی برِی ئابوری رامیاری و زانستی کۆمەڵایەتی یەکسانی دەکات . کتێبی سەرمایە دوای ئەوەی چەند بەشێك لە بارەی شتومەك و (شێوەی بەهای ئاڵوگۆڕ) دەدوێ و چەندین هێمای خوازراو بە گشتی لە مێژووی تایبەتی ئینگلتەرەو سەبارەت کەڵەکە بوونی سەرمایە پێشکەشدەکات لەگەڵ ئەوەش گەر رەگەزەکان لە پێناو تیۆری گشتی کەڵەکەبوون کۆبکرایەتەوە ئەوا ئەم تیۆرییە بە گونجاو لەلایەن نووسەرەوە دانەدەنرا .

٣٢.لەبارەی "سەرمایە"وە

أ – خوێندنەوەی وورد لەبارەی بەرهەمی مارکس بەمانەی خوارەوە جیادەکرێتەوە : کرداری گێرانەوە کە شێوەی پوختی رووتی بەهای ئاڵوگۆڕ و یاسای بەها پێکهاتەکانی تیۆری ئەم شێوەیە و پێکهاتەی شتوومەك و رەخنەو ئەرکەکانی و پەیوەندییە کۆمەڵایەتیە ناسراوەکان بەم شێوەو رێکخراوییە لەلایەن دی و یاسایی و گرێبەست دەخرێتە روو .

ب – ئەو کردارەی کە دووبارە پەی بە ناوەرۆکی ئەم شێوەیە دەبات کار لە پێناو روونکردنەوەی دەکات کە خۆی لە تیۆری کاری کۆمەڵایەتی و بزواتی دیالێکتیکی لێکدژە ناوەکیەکان دەبینێتەوە (کاری چەندایەتی و چۆنایەتی و کاری بەشبەش و کاری تێکڕاو ساکارو ئاڵۆزو کاری مادیو کاری زەینیو هتد ..) ئەمەش رێگە بۆ ئیدراکی پراکسیس کە پراکسیسی سەرمایەدارییە خۆشدەکات و پاڵ بە دابەشکردنی کاری بەرهەمهێنراو بەرەو ئەنجامە کۆتاییەکانی دەنێ .

ج – دیراسە کردنی سەیرورەی کەڵەکە بوونی سەرمایە بە کاریگەری چینی بۆرژوا کە لەمیان کەڵەکە بوونەکەوە دەگۆڕێ (یەکەم جار کەڵەکەبوونی بازرگانی پاشان کەڵەکەبوونی کارگەی بچووك و کەڵەکەبوونی پیشەسازیو دارایی دێت) .

د – شیکردنەوەی رەخنەیی بۆ میکانیزمی رێکخستنی خودی سەرمایەداری پێشبرکێیانە کە یەکانگیرییەکی ناوەکیو هاوسەنگی کاتی دەبەخشێتە کۆمەڵی بۆرژوا یاخود سەر لە نوێ پەی بە توانا گۆشەکارییەکان دەبات لە پێکهێنانی رێژەی قازانجی مام ناوەند و رۆڵی (پاکژکار) بۆ قەیرانە خولیەکان کە سەر لە نوێ لەگەڵ خولی تر کەڵەکە بوونی بەرفراوان و هتد . بە دەستئەهێنێ) .

ﻫ – تیۆرێک تایبەتە بە گەوهەری سەرمایەداری کە ئەویش تیۆری پاشماوەی بەهایە – فضل القیمة –

(وەبەرهێنانی چینی کرێکار) تەواو بوو بە دیراسەی دەستەبەر نەکراو بۆ دابەشکردنی پاشماوەی ئەم بەهایە لە نێوانی چینە جیاوازەکانی کۆمەڵی بۆرژوایی (خاوەن زەوییەکان , جوتیارەکان بە جیاوازی جۆریانەوە , بازرگانەکان , چینە ناوەراستەکان , چینی کرێکار و دەوڵەت و هتد) تاکە داهاتی سەرچاوەی نەتەوە پاشماوەی بەهایە لە کاتێکدا ئابووری ناسان زەوی و قازانج , سەرمایەو سوود و کارو کرێ لێکدی دادەبرن .

هیگڵ

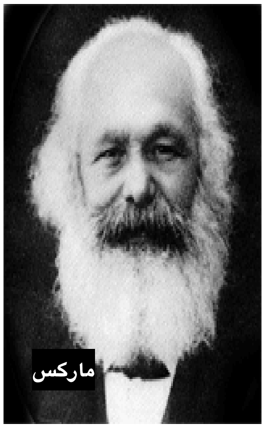
مارکس

و –شیکردنەوەی ئەو هێزانەی سەرمایەداری پێشبڕکێدار لەسەر ئاستی ئابووری دەهەژێنن (بەکەمکردنەوەی ڕێژەی قازانجی مام ناوەند)و لەسەرئاستی کۆمەڵایەتی . رامیاری(کاری چینی کرێکارو کاری سەرمایەی پاوەنکراو) بەشی هەرە قوڵی کتێبەکە پابەند بوونییەتی بە " شێوە " کە زۆر بە خێرایی خاسیەتی لۆجیکی‌و پاشان تێپەڕ بە مێژووگەری بەهای ئاڵوگۆڕ دەردەکەوێ .

ئایا ئەوەندە بەسە بۆ ڕەخنە گرتن لە ئابووری رامیاری بۆرژوایی‌و ڕەخنە لە کۆمەڵی بۆرژوایی وەك کۆمەڵێك کە ئابووریناس لە پێناو دیاریکردنی مێژووگەری دەستی بەسەر دەگرێ ؟ لەم گشتە بەر فراوانە بە تەنها بەشی تایبەتە بە کەڵەکە بوون و دەتوانرێ ناوی لێبنرێ " مێژوویی " . ئایا گشت – مێژووی سەراپایی – شێوەی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری پێکهێنانی . مێژوویەك کە لە ڕێگەی بەکارهێنانی زانستەکانی دی‌و لەسەر جۆرەها ئاست بڵاودەبێتەوە ؟ کتێبی سەرمایە سەرمایەداری پێشبڕکێدار شیدەکاتەوە و موژدەی هاتنی ئاکامەکەی ڕادەگەیەنێ . ئەم کارەش لە ڕاستیدا ڕوویدا . ئایا ئەوە خودی مێژووە یان مێژوویەکی ترە یاخود جیهانی دوا بەدوای مێژووە .

٣٣.کۆتایی دراو لای مارکس

کتێبی " سەرمایە " تەنها ئاستەنگی خوێندنەوەی ناخاتە روو . چەندین جیاکاری (گرفتەکان) لە خۆدەگرێ کە زۆر کەم هەستی پێ دەکرێ دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی ئەو ئاستەنگیانەی " ئەو لە بزاوتی کۆمەڵایەتی زنجیر بەستێکی سروشتی بۆ دیاردە مێژووییەکان ڕەچاو دەکات " نووسەرێك دووپاتی ئەوە دەکات کە مارکس باسی لێوە دەکات و لەگەڵیدا کۆکە (بلیاد , ئاسانبینی دی کتێبی سەرمایە , ل , ٥٥٦) ڕوویایەکی رووناك نییە . گەر مارکس یاساکانی ئابووری ڕامیاری وەك یاساکانی سروشت – لەسەر شێوەی یاسا فیزیاییەکان – وێنا بکات هەمدیس بە ڕێبازی هیگڵیەوە دەیبەستێ " کە لەسەر پێ وەستا " لەلایەك و لەلایەکی دی دەیبەستێ بە شێوەی پوختی بەهای ئاڵوگۆڕ (بەشی یەکەمی کتێبی سەرمایە) .

نیچە

ئاکام پێدەچێ دیالێکتیکی هیگڵی بگەڕێتەوە بۆ هەندێ جەختکاری سروشتگەرایی (الگبیعویە) :– هەر شتێك بوونی هەیە لەدایك دەبێت , گەشە دەکات پیر دەبێ‌و دەمرێ‌و لە هەموو شوێنێکدا شەڕو پێکدادان هەیە ؟ بەڵام مێژووگەری دەکەوێتە کوێ‌و شوێنی لە کوێیە ؟ لەسەر بنەمایەك کە جیاکاری کەمترنییە بە گوێرەی تێڕوانینی مارکس " جیهانی شمەك " بە یەکانگیر لە ئارادیە و

لۆجیکـه تایبەتیەکـەی بریتـی یـە لـە زمـان و بوونیـاد و فرمانـەکانی . ئـەوە دەردەخـات کـە چـۆن جیهـان شمـەك دەسئەگریٚ بەسـەر هـەر شـتێك هەیـەو هـەر شـتێك هـەبووە : زەوی و خـەڵك و نـەریت و خێـزان و ژیـان و مـردن . جیهـانی شمەك درێژ دەبێتەوە و دادەپۆشیٚ و دەگاتە جیهانەکانی دی . جیهـانی زانسـت و ئاگاییـەو جیهـانی هونـەرو بەرهـەمی هونەرییە . ئایا ئەو دروستکەری جیهانێتی نییە کە مێژووی تیادا جیادەکرێتەوە ؟ مێژووی ئەم جیهانە چۆن دەمێنیٚ کە مارکس وەسفی دەکات و شی دەکاتەوەو هێزو دوژمنکاریو توانای سەراپاگیری (بڵاوبوونەوەی جیهانی) و گێرانەوەی ڕوون دەکاتەوە ؟ شۆڕشێك وەك شاخە ئاگرینەکان (براکین) لە زەریای شمەك هەڵدەقوڵیٚ ئایا سیفەتێکی مێژوویی دەبیٚ ؟ بەو گریمانەی کە بەرهەمی چڕو پڕو تەواوکراو ڕۆژێك دێت کار بۆ ڕووخاندنی بەهای ئاڵوگۆڕ دەکەن و دەسەڵاتی بەهای بـەکارهێنان (مـارکس وا گریمانـە دەکـات)دەگەڕێتـەوە بـۆ بوون لـە کویٚـو چۆن ئـەم ڕووداوە ڕوو دەدات ؟ کـەی و چۆن دراو دەسەڵاتی دراو نامێنێت ؟ لە ڕێگەی مەرسومێك یـاخود بڕیارێکی سیاسی دەبیٚ ؟ نەخێر کاتێکە مەرجەکانی نەمانی دەسـتگیر دەبـیٚ دراوو دەسـەڵاتەکانی دراو لـە سـۆنگەی پەیوەنییـە کۆمەڵاتییـە گۆراوەکـان هەڵدەوەشـێتەوە شانبەشانی دەوڵـەت و پاشماوەی پۆلی نامۆ بوونـەکانی دی ئیرادە دێتە ئارا ؟ نـەخێر. ئـەی سـەیرورەی مێژوویی ؟ ئەمە شـتێکی چەسـپاو نییـە؟ هەرچـیەك بێـت مەبەسـتی ئـەم پەیوەندیانەی نێوان مێژوو و ئـەم کۆتاییـە مـارکس بـەردەوام کۆتایی ڕەخنە ڕادەگەیەنیٚ . کۆتایی خاوەنداریێتی تایبـەت (لابـردن یـاخود تێپـەرکردن) بـەبیٚ کۆتـایی دراو هـیچ مانـاو ئامانجێکی نییە دراو ئەو هۆکارەیە کە بووە مەبەست و ئەو شـتە کتـو پڕەیـە کـە بـووە گەوهـەرو ناوبژیکـەرێکی یـەکلا کـەرەوە لەگـەڵ نـەمانی دەسـەڵاتی دراو جیهـانی شـتومەك کۆتایی دێت و شێوەی ئاڵوگۆر کە لە کاریگەرو بەرهەمهێنی شـاراوەو دابەشـکەری ڕوونـاکی سـاختەکار خـۆی دەنـوێنیٚ هەڵوەستە دەکات (لەگەڵ بەرامبەرەکەیو شێوەی یاساییو گرێبەستیو کەواتـە نووسـراو جێگیرو بڕیـاردراو بە روالـەت کۆتایی پەیوەندییە کۆمەڵایەتیەکانە)

٣٤.کۆتایی سروشت لە روانگەی مارکسەوە

لە یەکیٚ لە قۆناغەکاندا (دەتوانریٚ مشتومڕی لەبارەوە بکریٚ ئەشیٚ نـاوی لێبنـریٚ قۆنـاغی فویربـاخ) مـارکس تـەنها ئەنسـرۆپۆلۆجیای زانسـتی مـرۆڤ ڕەتناکاتـەوە بـەڵکو ئەنتۆلۆجی (زانستی بوون)ش قبولٚ ناکات گەر چی لـەمیان فویرباخ ڕەخنـە لـە هیگلٚ دەگریٚ و لـەمیان هیگلٚ ڕەخنـە لـە فویربـاخ دەگـریٚ واتـە ڕەخنـەی لـە تاریخانییـەت (نەزعـەی تاریخانییـەت) بـە نەزعـەی سروشـتگەرایی و نەزعـەی سروشتگەرایی لە روانگەی وێناکردنی مێژووەوە گـرت . لـەم ململانێیە پوختەی مەدلولێکی وەرگرت لەبارەی " کردەکی – هەسـتی " وێنـاکردنی سروشـت وەك خـاڵێکی دەرچـوونی بنـەڕەت بـۆ بەرهـەمهێنانی " بوونـەوەری مرۆیـی " لەلایـەن خـۆی و بـۆ خـۆی ئـەوەی پێیـدەوتریٚ (جیهـان) و وەك ئـەو بەرهەم و کارە دەردەکەویٚ کە کارلێکێتی بەرهەمی دەهێنیٚ . لـە سـەرێکی دییـەوە سروشـت بـە پیتـی گـەورە لەیـەك کاتـدا مـاددەی بوونـەوەری مرۆییـو دایکـی و بناغـەو شـتێك کـە کاریگەرییە ئەفرێنەکـەی بەرهـەمی هێنـاوە دروسـت دەکـات . هەڵگێڕانـەوەی هیگڵیـزم بـە کۆکردنـەوەی لـە تیۆرییـەك لـە بـارەی " بوونـەوەری مرۆیـی " کردارێکـی هەسـتیـیە ئـەم تێڕوانینـە پێشـکەش دەکـات کـە لـە سـۆنگەیەوە سروشـت " بیرۆکە idee" هەڵدەتەکێنیٚ . تەنها سروشت نابێتـە شوێنی لـە دایکبـوونی بوونـەوەری مرۆیـی چـوونە نێوبـوون . لـە ڕوانگەی مارکس لە ساڵی ١٨٨٤ و هەروەها گۆتـەو سپینۆزا " بوونەوەری مرۆیی " دەبێتە کوڕی پەسەندکراوی سروشت بە تووندوتیـژی مامەڵـەی لەگـەڵ دەکـات, بـەڵام پـەروەردەی دەکات و ڕووەو چارەنووسێکی بالاٚ پاڵی پێوە دەنیٚ یەکیٚ لـە دەستنووسەکانی ساڵی ١٨٤٤ ئەوە دووپات دەکات : حـەزو ویستە مرۆییـەکان (ئارەزوو پێویستی " گرنگیو بایـەخی ئـەنتۆلۆجیان هەیـە . پـەردە هەڵماڵـەر نـین بوونیـان هەیـەو ئەوانە بناغەی داهاتووەکانی داهاتوون . دوای ساڵی ١٨٤٤و دەستوورە بەناوبانگەکان یان بە تایبەتی لە ماوەی قۆناغی نووسـینیان (کـە بـاس لـە بەرامبـەر گرتنـی فەلسـەفەو فویربـاخی دەکـات سـەبارەت بـە سروشـت و لـە فەلسـەفەی هیگڵی سەبارەت مێژوو پێگەی سروشت ڕونەو چیتر نابێتـە زەمینـەی بەرهـەمهێنانی – بوونـەوەری مرۆیـی – لەلایـەن خۆیـەوە بـەڵکو بەرهـەمێکی دەرکـەوتووە لەلایـەن کـوڕی پەسـەندتری سروشـتی – دایـك و تـەنها دەبێتـە بابـەتی بەرهـەمی پیشەسـازی . چـەمکی بەرهـەمهێنان ڕوو دەکاتـە سـنووردانان لـە کـاتی گوێزانـەوەی ڕووەو چـەمکێکی هـەرە وورد تر گەرچی مارکس ئەم گەڕانەوەیە بە هیچ جۆرێك باس

ناکات ململانێ لە نێوان سیفەتی ماددی شت و سیفەتە سروشتیەکەی هەیە. سیمای مێژوویی بەرهەمهێنان زاڵ دەبێ (کە لە قۆناغێکی دیاریکراوی مێژوویی بە دانپیانان بە مافدارێتی یەکەمی ئابووری ڕامیاری کۆتایی دێت) .

سپینۆزا

بەڵام مارکیز هەرگیز ئەو پەتە نهێنییە ناپسێنێ کە " مرۆیی " بەرهەم و بەرهەمهێن دەبەستێ بە بنەڕەت (أصلی) وڕەسەن (أصیل) کە لە سەرەتاو : کۆتایدا سیفەتی سروشتیە. پەیوەندیەکە کە ڕوون دەبێتەوە, بەڵام لە ناو ناچێ لە کاتێکدا هەڵە نییە بووترێ سروشت لای مارکس هەمدیس بە کۆتایی دەست نیشان دەکرێت : لە ناوچوونی لەو کاریگەریە بەرهەمهێنەرەیدایە کە لە ڕێگای ئەم کاریگەرییەوە دەیگۆڕێ . دوواین مەودا کە مارکس لە گروندسیسە Grundsisse , لە ساڵی ١٨٥٧ وێنای دەکات تەواوکردنی بەرهەم بەدەستدەهێنێ و هاوکات سروشت لادەبات و خۆی دەبێتە سروشت (دژی سروشت , دژی سروشتی بوونەوەر کە لە خودی خۆیدا ڕێبازی بزاوتەکەی هەڵدەگرێ و خۆی خۆی دەجوڵێنێ : ئامێرییانە " دوا بە دوای ئەوە دەبینی سروشت دیار نامێنێو پێویستە بەرهەم بهێنرێتەوە . ئەو بەرهەم بۆ مرۆڤی چەکدار بە تەکنیک دەگێرێتەوە کە بە هۆی دەست بەسەراگرتنییەوە ڕووخاندویەتی , ئایا لە خودی خۆیدا بەکاریهێناوە ؟ ئایا لە دەوروبەری خۆیدایە ؟ یەکێکیان ئەوی دیان بەرێوە بردووە . ئەو کۆتاییەی سروشتی پێدراو(سامانی سروشتی کە وەك بەخشیشێك دەستدەکەوێ) کۆتاییەکی خۆکردەکیە بە جیاواز ئاماژە بۆ سەرەتای بە موڵکایەتیکردنی بوونەوەری مرۆیی بە هۆی بوونە پەسەندکراوەکەی دەکات .

٣٥.مەرگی هوونەر

مارکس گشت ئەم کۆتاییانە ئاشکرا دەکات و پێشبینی مەرگی هونەر ناکات, بەڵکو وای دەکەوێتە خەیاڵ کە وێنای بڵاوبوونەوەی کاریگەری جوانناسی وەك نموونەیەك لە کاریگەری ئەفرێنەر لە کۆمەڵێکی ئاینده دەکات هەموو کەسێك دەبێتە شاعیر,مۆزیکی, نووسەری شانۆیی و هتد ... بە دووپاتکردنەوەی ئەوەی کە مارکس پێشبینیکاری بە دڵنیاییەوە ڕەتدەکاتەوە : پیاوانی ئایینده لە سەریانە هەستن بە چارەسەرکردنی گیروگرفتەکانیان . مارکس خۆی ڕاڕا دەبێ لە نێوان تێڕوانینی ئاکاری (ڕێزی هەمووان بۆ هەموی یەکسان لە ئازادیەکانیان لە سنووری ئازادی ئەوانی دی) تێروانینی جوانناسی کە پەسەندی دەکات و مارکس حەز لە ئاکار ناکات . هیگڵ کە پێشبینی مەرگی هوونەر دەکات مەرگێك کە بگونجێ لەگەڵ ئەو دەستکەوتانەی کە لە سیستەمی فەلسەفی – ڕامیاری تەواو دەکرێت . لە هەموو سەردەمێك هوونەر ئەوە لە ڕێگەی ئاشکرا کردنی مردنی دەردەبڕێ . هوونەر موڵکی هەموو سەردەمێکە (هوونەری کۆن , ڕۆژهەڵاتیو سەدەکانی ناوەراست و هتد) سنووورداری دەردەبڕێ . هوونەری ڕۆمانسی لەیەك کاتدا دەربڕیی لە سنووورداری هونەرو سنورداری مرۆڤ دەکات . هاوتەباییەك لە نێوان هوونەری مردن و مردنی هونەر هەیە : تێڕامانی(تأمل) شیعری , درامی , داستان ئامێز لە مردن . ڕۆمانسیەت مێژووی هونەر دەستەبەر دەکات لە کاتێکداو لە ڕوییەکی دییەوە مێژوو بە گشتی لە دەوڵەتی نوێ و فەلسەفەکەی کە سیستەمی هیگڵی یە دەستەبەر دەکرێ . ئایا هیچ هەڵاتنێك لە دەست هەڵبژاردن نییە لە نێوان تیۆری هیگڵی کە کۆتایی هوونەر بە کۆتایی مێژوو دەبەستێو تیۆری مارکسی کە پێدەچێ پێداگری لەسەر مانەوەی هونەر بکات لە دوای کۆتایی هاتنی مێژوو و ئاکارو ڕامیاری و ئایدیۆلۆجیا ؟ نیچە فێری کردین کە مەسەلەکە لەوە قوڵترە

گەر شیعر بێ . کارەسات نەبێ و کارەسات بێ توندوتیژی نەبێ چۆن دەتوانرێ وێنای کاریگەری ئەفرێنەرو ڕێکەوتنێکی قایلکار ؟ ئایا شیعرو هونەری شانۆیی و مۆزیکی دەگەڕێنەوە بۆ ئەو وتارانەی کە مارکس خوازیار بوو لە پێشەکیدا دایبنێ ؟ گەر داهێنانی هونەری نەمرێ بێگومان ئەوە ڕوونادات بە گوێرەی داڕێژراوێك کە مارکس وێنەی کردووە , مرۆڤی پاش – مێژوویی و پاش شۆڕش کە کاریگەری ئەفرێنەری بەسەربەستیو بە ئەقڵ بڵاودەکاتەوە . هونەر خودی دەروخێنی و لە خۆڵەمێشەکەی زیندوو دەبێتەوە . یەك شێوەیی ژیانی ڕۆژانە دەیکوژێ, بەڵام دووبارە دەژێتەوە بۆ ئەوەی یەك شێوەیی ژیان بکوژێت . وەك هێزێکی ڕووخێنەرو (هەڵوەشێنەر وەك هەندێك دەڵێن) خۆ ڕووخێنەر دەمێنێ . نەمرییەکەی ناتوانێ ڕێچکەیەکی هێمنانە بگرێتە بەر.

٣٦.مارکس مرۆڤێکی مێژووییە ؟

بەڵگەی تەواو هەیە بۆ توانای پێشکەشکردنی دەقی (ڕەخنەی بەرنامەی گوتە) ئەوەش وەسیەتنامەیەکی ڕامیاری مارکسە بە سیفەتەی کە کارێکی بنەڕەتیە . بەڵام پێویستە ئەم جەختکاریە ڕوون بکرێتەوەو شوێنەکەی دەستنیشان بکرێ . دەقی مارکس بەرامبەر خەڵکی ڕاڕا بڵاودەبێتەوەو مایەی گلەیی و گازندەیە . (مێژوو) ئەو مانایە وەرناگرێ کە پێشبینی پێوە کردبوو . بیرمەندو بیریار نەبوونەتە سەرکردەی سیاسی ناشبن. لەو ساوە چوارچێوە مێژووییەکان (دەوڵەت و نەتەوە) ڕاگەیاندراوە مارکس دەیەوێ بیانشکێنێ . ئەو بوونیادانەی دەدرێتێ کە ڕووداوەکان بە ڕەمەکی (عفوی) یاخود بە زۆرە ملێ خۆیان پیادە دەکەن . دەقی مارکس بە کارەسات بار کۆتایی دێت بە وشە گەلێك کە دان بە پەککەوتوویی بیرمەند ڕووبەرووی ئەم واقیعە ڕووخێنەرە دەنێت : ڕووداوەکان لەبەر دەم داڕێژراوی عەقڵانی مێژوو ڕاناوەستن . ئەم مێژووەی کە مارکس وێنای دەکات خۆی بە درۆ دەخاتەوە مارکس لە توانایدا نەبوو ئەوە بزانێ کە ئەم بە درۆ خستنەوە بە داڕووخانی خودی کۆتایی دێت . لەگەڵ ئەوەش کێ " پیاوی مێژووە " کە ڕێچکەی ڕووداوەکانی گۆڕیو دەزگاکانی بە ئاڕاستەی چاکسازییە وەسفکراوەکان برد بەوەی کە مێژووییە ؟ ئەویش فەردیناند لاسال داهێنەری

فیورباخ

دۆزەرەوەی شوێنە لێکچووەکانی نێوان (واقیع)و (ئەقڵانی) و نێوان شۆڕش و ڕژێمی دەسەڵاتدار (پاشماوەی بەهای گۆڕاو بۆ (یاسای پۆڵایین) . لایەنگەرانی بە ئاگایی و بێ ئاگایی توانیان لە دەورووبەری ڕێبازە شۆڕشگێڕەکانی چینی کرێکاری ئەورووپی و بەرەی چەپڕەو گێرەشێوێنی کۆبنەوە. ئایا فردیناند لاسال مێژووی دروست نەکرد بە دانانی سنوورێك بۆی لە ڕێگەی دیاریکردنی دەوڵەت؟ ئەو شایانی پێدانی نازناوی – پیاوی مێژوو – بوو و سەرکەوتنی بەدەستهێنا نەك مارکس .

٣٧.مارکس چەپڕەوێکی پەرگیرە ؟

مارکس چەند دەستەواژەیەکی نامۆی بەکارهێنا . ڕووداوە مێژووییەکانی یان وەك دەگوترێ بە ڕستەی پەرگیر دەتەنێ کە خێرا هەڵە مێژووییەکەی دەردەخات . ئەوانەی کە ئەم وشەو دەستەواژانەی وەك قسەکردن سروشیان لێوەرگرت قبوڵیان کرد پتر لەوەی وەك چەمکگەلێك دانی پیابنێن . مارکس چی دەڵێ ؟ کێشەکە لە دروستکردنی مێژوو و دروست نەکردنیدایە . کارلێکاری مێژوویی بوونی مرۆیی دەناسێنێ. ئەم کارلێکارییە کۆتاییەك بۆ هەموو شتێکی ئامادەبوو لە نەتەوە . دەوڵەت, سامان, بازاڕ, شتومەك, چینەکان و خێزان دادەنێ و هەموو تەواو دەبن لە کۆتاکانەوە بۆ نێو کۆتاکانی تر. چینی پرۆلیتاریا شتێکی

نییە لە دەستی بدات لە کۆت و بەندەکەی زیاتر . نیشتمانی نییە. بەیاننامەی پارتی کۆمۆنیست ئەوە ڕادەگەیەنێ چۆن دەبێ سەرزەنشتیان بکەین, چونکە وازیان هێنا یاخود خیانەتیان کرد لەو ماڵ و موڵکەی کە هەیانە؟ یاساکانی ئابووری ڕامیاری یاساکانی سروشتە . لەگەڵ ئەوەش ئابووری ڕامیاری لەناودەچێ لە دوای شۆڕشی ڕەها چییە؟ هیچ شتێك لەوەی کە لەوەو بەر هەبوو. چی شتێك سنوور دادەنێ و بوونیادی پەیرەو کاری کۆمەڵایەتی دەکات ؟ پشت بەچی ئەستوور دەکات لەسەرجەم پەیوەندییەکانیدا پشت بەچی دەبەستێ ؟ موڵکایەتی تایبەتی کە پرۆلیتاریا پووچەڵی دەکات. چینی کرێکار مێژوو دادەنێ, مێژوویەکی ڕووکەش " مرۆڤ کوێرانە لە دروستکردنی هەڵوێستەکان " بە جۆرێك هەرگیز نایەنگەیەنێتە ئەو شوێنەی کە نایانەوێ بیگەیەنێ. هەموو شتێك تەواو دەبێ وەك بڵێی مارکس بە هۆی ڕستە پەرگیرەکانییەوە کاری کردبێتە سەر ڕێچکەی ڕووداوەکان . هەروەها شتێك ڕوودەدات وەك بڵێی ڕووداوە بەناو مێژووییەکان بە لێشاو داباریبێتە سەر ئەم هەڵوێست و زیادە ڕەوییانە و ڕێچکەی کردەکی گۆڕیبێ بێ ئەوەی لە ئاکامیا دەستی بەسەر گرتبێ . بەمجۆرە جەختکارییە پەرگیرەکان مێژوویان هەیە پاشان پەیرەوکاری لەناوی دەبات و ڕەنگی ون دەکات و لەگەڵ ئەوش ئێمە بیری دەکەینەوەو لەو زیاتر لە هیچی دی بینارکەینەوە ئەوەی کە پێی دەڵێن مێژوو, ئایا پێویست نییە ئاماژە بۆ بەشی هەرە زۆری پێکهاتنەکان و بەدحاڵیبوون و تەمومژاوێتی کە بە لێدانێکی پەنجەی شارەزایانەی سیاسیەکان بە ئاراستەی ئەمو ئەو هەرگیز چارەسەر نەدەکرا ئەوسیاسیانەی کە دروستکەری ڕووداوەکان بوون و زۆری نەبرد بە سەریاندا تێپەڕین .

سەدەیەك بەسەر بڵاوکردنەوەی کتێبی – سەرمایە – تێپەڕیو پێدەچێ دۆخەکە زۆر نەدەگۆڕا " چەپڕەوی توندڕەو " زیادە ڕەوی فۆرمەلە دەکردو مەسەلە پەرگیرەکان مۆریان بە ڕووداوەکانەوە نابوو, بەلام هەڵکشان داکشان هەروەها لە سوچێکەوە بەرەو شوێنێکی دی گوزەریان دەکردو بەشێوازێکی دی کاریان دەکرد. مەسەلەکە " چەپڕەوی پەرگیر " بەدرۆ ناخاتەوە بەڵکو بە پێچەوانەی ئەوەوە داسەپاوییەکی نیشان دەدات تەنانەت گەر بە تایبەتی تەواو دەستەبەر نەکرێت . ئەشێ ڕستەو دەستەواژە پەرگیرەکان ڕاست نەبن لەگەڵ ئەوەش ماناو مەبەست و ووردەکاریان تیا بەدی دەکرێت . لەوانەشە بیرێکی زۆرتری ماناکان لەخۆبگرێ . سیفەتی زانستیانە بۆ کارکردن ئەوەندە بەس نییە . سادەیی پیاوانی ئابووری زۆر گەورەیە ئەوانەی کە بڕوایان وایە خەڵکی خۆیان لە پێناو گەشەی ئابووری و زانست و پلاندانان دەکوژن ئەوانە هەروەها پێویستیان بە هیواو حەوسەڵداریو تۆباوییەتە . ئایا مارکس چەپڕەوی توندڕەو بوو ؟ بە باشتر تێدەگەین کە بۆچی لە ڕووی دەرەوەی لەناوچوو و لە ناوەوەیشدا هەڵوەشێنراوە . ئەمە دووبابەتی کاتی هەنووکەیین .

٣٨.لە هیگڵەوە بۆ نیچە

بیر کردنەوەی قوڵی نیچە و کارەکانی هاوکات لەگەڵ ئاوابوونی بیری مارکس (١٨٦٧) دەستپێدەکات. نزیکەی چارەکە سەدەیەك بەسەر سەرەتا هەڵکشاوەکانی مارکس و کەمتر لە نیوسەدە بەسەر مردنی هیگڵەوە تێپەڕیبوو . بە تێروتەسەلی ئاماژە بۆ ئەوە نەکراوە کە, ئایا خاڵی دەرکەوتنی نیچە لەگەڵ خاڵی دەرکەوتنی مارکس ڕەخنەی هیگڵی و بە شێوەیەکی تایبەتی هیگڵی چەپڕەو یەکدەگرنەوە؟ بەلام لە کاتێکدا هەڵوێستی تیۆری بە شێوەیەکی قووڵ گۆڕانکاری بەسەردا هات . دژی هیگڵ و ئەقلانییەتە کۆکراوەکە شۆبنهاوەر ویستی (دوولایی بوون)ێکی بنەڕەتی لە بوون و بوونی مرۆیی بخاتە ڕوو , گەر دوولایی بوون هەبووبێ هەروەها (نامۆبوون , أغتراب)یش هەبووە . بەلام ئەم نامۆ بوونە پێکهێنەرە . بوون لە لایەکەوە تەکانە , ئیرادەیە , قووڵیەکی کوێرانەیە , سەرەتایی زیندووەو لە لایەکی دی ئاگایی و ڕوون ئاشکرایی و بیرکردنەوەیە.

سەرچاوە
نهاية التاريخ-هنری لوفیفر
ترجمة: فاطمة الجسیوش-٢٠٠٢